

Джерела та література

1. Криль М. Утворення і розвиток першої Чехословацької республіки: політичний і національний чинники. *Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль: Вид. ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 2. С. 47–56.
2. Павленко В., Кудрявська Я. Мюнхенська угода як наслідок чехословацько-німецького протистояння. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 103. С. 19–22.
3. Самогуга Ю. С. Утворення Чехословацької республіки у 1918 році. *Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в історичному дискурсі Західної цивілізації*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (7 квітня 2020 року). Полтава–Вітебськ, 2020. С. 101–106.
4. Beneš E., Paměti I. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Praha: Orbis. 2004. 531 s.
5. Marès A. Le séjour d'Edouard Bénès en France (1915–1919). Paris, 1975.

Коняєва Карина

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОЛЕКСА ТИХИЙ – ОБЛИЧЧЯ ДИСИДЕНТСЬКОГО РУХУ НА ДОНЕЧЧИНІ

Ключові слова: *Олекса Тихий, русифікація, Донецька область.*

Keywords: *Oleksa Tykhy, russification, Donetsk region.*

Дисидентський рух – одне з найяскравіших явищ ХХ ст. в українській історії. Коли ми згадуємо про нього, то на думку одразу спадають такі постаті: Левко Лук'яненко, Іван Дзюба, Алла Горська та багато інших. Але мало хто згадує Олексу Тихого, уродженця Донецької області. Це людина, яка боролася проти русифікації Донецького краю, була співзасновником Української Гельсінської групи, за що поплатилася своїм життям.

Актуальність полягає в тому, що сьогодні, як ніколи, важливо показувати, що Донбас має багато визначних та маловідомих постатей, які зробили значний вклад в історію України. Вони завжди були з українським народом і боролися за його незалежність. Зокрема, можна згадати визвольний рух у часи Другої світової війни. Ніхто не може говорити, що Донецька та Луганська області були пасивними щодо українського питання, а зараз тим паче. Висвітлення особистості Олекси Тихого є важливим з огляду на майбутню реінтеграцію регіону після закінчення російсько-української війни. Щоб остаточно відкинути всі сумніви щодо зв'язків Донбасу з Росією й показати, що тут теж живуть такі самі українці, як і всюди, і що тут вирує українська культура.

Метою дослідження є висвітлення життєвого шляху Олекси Тихого, а також його поглядів щодо української мови та процесу русифікації у Донецькому краї.

Він народився на хуторі Їзевка Краматорського району. Олекса закінчив філософський факультет Московського університету ім. Ломоносова. Потім викладав у школі. Але як же так сталося, що з педагога у школі Олекса став ворогом № 1 для радянської влади? Проблема в тому, що він був дуже незадоволений політикою радянського уряду щодо українського народу та інших.

У діяльності Олекси Тихого можна виділити кілька напрямів:

1. Протести у вигляді подання скарг до вищих органів влади.
2. Учителювання та поширення української мови в школі.
3. Написання наукових статей, у яких висвітлювалися проблеми асиміляції українського народу та катастрофічного становища української мови.
4. Розвиток української літературної мови шляхом укладання «Словника мовних покручів» та книги «Мова – народ».
5. Участь у заснуванні Української Гельсінської групи.

Щодо першої групи, то вже в 1957 р. Олекса Тихий був засуджений за листи до Президії Верховної Ради СРСР, у яких він висловив свій протест проти введення радянських військ в Угорщину в 1956 р. Зокрема, про зміст заяви сам дисидент говорив: «Написав те, що вони, комуністи, самі на кожному кроці пишуть і проголошують: про право націй на самовизначення і, отже, право мадяр самим розв'язувати свої внутрішні справи» [2, 121]. У його словах радянське керівництво бачило, що він «виправдовував дії угорських контрреволюціонерів за-колотників і висловлював заклики до повалення державного ладу, що існує в СРСР» [2, 18]. За це Олекса був засуджений на 7 років у таборі та на 3 роки позбавлений громадянських прав.

Якщо говорити про учителювання, то дійсно значну частину свого життя Олекса Тихий присвятив викладанню. Спочатку був учителем історії, потім суспільствознавства в Олексієво-Дружківській школі. Після повернення з арешту йому не дозволили викладати гуманітарні науки, натомість дали дозвіл на математику, фізику, хімію. Із дітьми говорив українською мовою, попри те, що російська була головною. Через це вчителі та батьки ставилися до нього зневажливо. Не маючи змоги терпіти таке ставлення, дисидент написав заяву на звільнення у 70-х роках ХХ ст., говорячи, що «Так вчити, як можу і хочу, мені не дозволяють, а так, як дозволяють, – я вважаю негідним [3, 14]».

Найважливішим напрямом діяльності Олекси Тихого, за який його заарештували в 1977 р., було написання таких праць «Роздуми про долю української мови й культури на Донеччині», «Думки про рідний Донецький край» [5; 6]. У «Роздумах...» він коротко розповідає про заселення Донецького краю, а також як у другій половині ХІХ ст. на Донбас ринув великий потік людей з російських губерній. Унаслідок цього регіон поступово почав русифікуватися. Олекса обурений тим, що у ХХ ст. у Донецькій області маже не зустрінеш української мови. У школах, університетах, державних підприємствах усе ведеться російською мовою. Найбільше зачіпало те, що «багато українців соромляться навіть називатись “плебейською” національністю своїх предків» [6, 17]. Причини переважання російського Олекса Тихий убачав у політиці радянського уряду, який проводить асиміляцію, перемішуючи різні національності, замовчуючи справжню історію українського народу та формуючи уявлення про українську мову, як таку, що придатна тільки для жартів.

У іншій праці «Думки про рідний Донецький край» Олекса вбачав свою місію в тому, щоб «Донеччина давала не тільки уболівальників футболу, учених-безбатченків, російськомовних інженерів, агрономів, лікарів, учителів, а й українських спеціалістів-патріотів, українських письменників, українських компози-

торів та акторів» [5, 191]. Він зазначав, що навчання в освітніх установах повинно вестися українською мовою, незалежно від того, ким ти є: грузином, росіянином чи греком. Також для припинення процесу асиміляції педагог пропонував видавати збірки вилучувань про українську мову та Україну за низькою ціною. Також для того, «щоб вчителі ніде не соромились говорити рідною українською мовою», у музеях розповідали правдиву історію українського народу, у пресі та на телебаченні розповсюджували інформацію про здобутки українців тощо [6].

Погляди Олекси Тихого збігаються з думками Івана Дзюби, який у 1965 році видав працю «Інтернаціоналізм чи русифікація?» [1]. Зокрема, останній наголошував на тому, що радянська політика призвела до зменшення відсотка україномовних. Також зазначав, що багато українців соромляться своєї національності та мови, вважаючи її «мужицькою». Такі висловлювання були наявні й у працях Олекси Тихого. Тільки різниця між цими двома діячами полягала у тому, що Олекса виступав проти русифікації на Донбасі, натомість Дзюба – на території всієї України.

Ще однією сторінкою діяльності Олекси стала участь у створенні в 1976 році Української Гельсінської групи, чим було підписано йому смертний вирок. У 1977 році його заарештували на 10 років. Але навіть тут його діяльність не припинялася. Разом з Василем Романюком він створює документ «Історична доля України. Лист українських політв'язнів. Спроба узагальнення», де висвітлює шляхи розвитку українського руху опору, зокрема «уживання тільки рідної мови на рідній землі», «відмовлятися від праці в установах, навчальних заведеннях, громадських організаціях, де гребують українською мовою» тощо [4]. Також пропонувалося не виїжджати за межі України. Не можна не згадати, що боротьба велася і в таборах. Тоді свої права відстоювали голодуванням, протестами. Олекса Тихий за словами сина «двічі оголошував голодування, перше з яких тривало 52 дні, а друге закінчилося на сімнадцятий день кровотечею виразки шлунку» [3, 18].

Йому провели операцію, адже піднялася хвиля міжнародних протестів, зокрема організації «Міжнародна амністія». Але все було не так просто. Перед операцією хірург Скринник запропонував Тихому відмовитися від своєї діяльності, на що той не погодився. За цю відмову Олексі зшили шлунок у вигляді піскового годинника, тому коли їжа рухалася травною системою, це спричиняло нестерпний біль. Недарма лікар пообіцяв, що той буде жити недовго та в муках. Через декілька днів шви розійшлися, і лікарі подавали документи на його звільнення через тяжкий стан, але за межі лікарні вони не вийшли. У 1980 р. донецький дисидент помер.

Отже, Олекса Тихий є знаковою людиною не тільки для Донеччини, але й для всієї України. Його діяльність погано висвітлена серед громадськості, адже його думки здебільшого стосувалися регіону. Виступаючи проти русифікації Донбасу, він пропонував запровадити українську мову в усі сфери життя. Посилаючись на його статті, можна ще раз довести, що твердження «Донбас російськомовний» є неправильним. Правильним є те, що Донбас зрусифікований радянською владою. Присвячуючи своє життя боротьбі за поширення української мови та культури, Олекса поплатився ним, кілька разів перебуваючи під арештом.

Джерела та література

1. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Києво-Могил. акад., 2005. 336 с.
2. Лук'яненко Л. Г. Не дам загинуть Україні! Київ: Софія, 1994. 512 с.
3. Тихий В. Мова як доля. *На перехресті думок* / упоряд. Л. Р. Огнева. Донецьк, 2013. С. 9–20.
4. Тихий О. І., Романюк В. Історична доля України. Спроба узагальнення: лист українських політв'язнів. Історична доля України. URL: <https://olexa.org.ua/tvory/tvor02.htm>
5. Тихий О. І. Думки про рідний Донецький край. *На перехресті думок* / упоряд. Л. Р. Огнева. Донецьк, 2013. С. 166–184.
6. Тихий О. І. Роздуми про українську мову та культуру в Донецькій області. *Роздуми: збірник статей, документів, спогадів* / упоряд. О. Зінкевич. Балтимор–Торонто: Смолоскип, 1982. С. 9–26.

Кратюк Анастасія

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОСОБИСТІТЬ ТА МІЖНАРОДНА ДІЯЛЬНІСТЬ АЙШЕ СЕЙТМУРАТОВОЇ В ЕМІГРАЦІЇ

Ключові слова: *Айше Сейтмуратова, кримські татари, міжнародна діяльність, еміграція.*
Keywords: *Ayshe Seitmouratova, Crimean Tatars, international activity, emigration.*

В умовах повномасштабного вторгнення Російської Федерації та окупації Криму у суспільстві збільшився запит на вивчення та осмислення історії кримськотатарського народу як частини історії України. Події травня 1944 р., коли комуністична влада провела операцію з депортації кримських татар із Кримського півострова до Центральної Азії, ознаменували подальшу боротьбу цього народу. Так, у 1956–1964 рр. відбулося становлення кримськотатарського руху за повернення до історичної батьківщини. І якщо спочатку представники руху, які належали до старшого покоління, ще намагалися діяти лояльно до радянської влади, то молодь виявляла радикальніші погляди та йшла на критику дій СРСР. У 1960-х роках у кримськотатарському русі з'явилася низка постатей, які відіграли важливу роль у боротьбі за права свого народу, однією з яких була Айше Сейтмуратова.

Мета доповіді – детальний розгляд міжнародної діяльності Айше Сейтмуратової та її внеску у боротьбу за права кримськотатарського народу.

Кримські татари були позбавлені можливості навчатися рідною мовою та поширювати її, до того ж знищенню піддавалися кладовища і пам'ятні для кримських татар місця [4, 240]. Історикиня за освітою, Айше Сейтмуратова вивчала та аналізувала минуле свого народу й чітко усвідомлювала, що за його депортацією та подальшими стражданнями стояв радянський режим. «Мама нас спасла. Мы должны быть благодарны нашим матерям, которые сами не ели, но сохранили жизнь детям. Если бы Тихий океан был чернильницей, то его бы не хватило, чтобы описать трагедию нашего народа», – згадувала Айше-ханум [1].

За власні переконання та діяльність члени руху зазнавали переслідувань та ув'язнень [3, 334]. Айше відбувала термін у таборях Барашево і Явас, була звільнена 1974 р., проте через 4 роки над жінкою знов нависла загроза ув'язнення. Після еміграції до США в 1979 р., Айше Сейтмуратова розпочала активну діяль-